

*Jak strašný vítr silném po zahřmění
se náhle vznese, moře v hlubinách
vzdme, rázem zpění v jednom okamžení,
až k nebi zvedá země hustý prach,
že prchá stádo, pastýř v udivení,
je ženou kroupy, lijavec a strach:
tak dívka troubu slyšíc, mečem svítí,
na Ruggiera útokem se řítí.*

A originál:

*Qual talor, dopo il tuono, orrido vento
Subito segue, che sozopra volve
L'ondoso mare, e leva in un momento
Da terra fin al ciel l'oscura polve:
Fuggon le fiere, e col pastor l'armento,
L'aria in grandine e in pioggia si risolve:
Udito il segno le donzella, tale
Stringe la spade, e'l suo Ruggiero assale.*

V červnu 1894

Rozhledy sociální, politické a literární

V p. Pelclových „Rozhledech“ roste nám pěkná, výrazná revue. „Rozhledy“ vycházejí letos třetí rok. Můžeme dosvědčit, že letos jsme s nimi nejspokojenější. Je vidět plnou, sytou a šťastnou organizaci na každém čísle. Těžiště vždy hlouběji — a vším právem — spadá do otázek kulturních, společenských, uměleckých a etických, které se podbarvují a prolínají u moderního myslícího člověka stále vroucněji a neodlišeněji. Politika, která se u nás provozovala do nedávna skoro výlučně a dnes posud v největší převaze jako „umění pro umění“, strategické pře a šachové nebo dámové hry, — nabývá tak životní mízy, šťávy a masitosti obsahové a věcné. Je radost čísti některý převahou politický článek „Rozhledů“. Jak jinak a nezvykle dosud českému oku se to čte. To není prázdná pustá dialektika, dutý rétorický bezobsažný pathos, jak jsme je znali i v revuálních článkách na př. „Osvětových“ — nebyly-li náhodou pouhou životopisnou nebo kronikářsky dějepisnou skizzou. Politika pojímá se v „Rozhledech“ pod hledištem podstatně sociologickým. Pojetí to moderní, kritické a správné. Jen tak lze zařiznout do živých otázek, které nás bolí a kterými trpíme. Vyložit, odkud vznikají, oč jsou opřeny, jakými děrami a uzly probíhají. Tak je politika skutečně funkcí životní, funkcí biologie společenské, jejího organismu. *O život* chtějí býti opřeny právě ve všem „Rozhledy“. Ony neliší a neklasifikují v lživém byzantinismu do zděděných schemat a formulí — tyto dialektické hračky přenechávají rády čiperné a zahálčivé důvtipnosti různých našich Zákrejsů; — ony neodrážejí život — ony jej prohlubují, vyjasňují a tím jej tvoří, působí, hoří a rozpalují — žijí jej propagačně, množivě a tvořivě. Tuto podstatně činnou metodu lze sledovat a uvědomiti si na každé straně — ať je věnována tomu či onomu temat; — *nilerně methodicky* je zachována všude tato jednota života, toku, pohybu a tepla. Pod tímto zorným úhlem splývá právě politika s uměním — pod tímto hledištem *čistě moderní kritiky* — kritiky kladné a životně obsahové — která je sama život, jeho překypující tepla rozlévající se šťáva. Kritika „Rozhledů“ je takováto látková, životní náplň a sytost šťáv sama. Ona je právě v tomto bodě příznačně, tuším, moderní. Ona nepopisuje, nedeterminuje, netřídí a neřadí — ona boří staré a tvoří nové — ona trhá a odplavuje staré přfkopy a ploty, odnáší staré zdi a ohrady a rozsvěcuje protrženými děrami čisté, nové, sluncem

napojené obzory. Životnost, obsahová plnost této kritiky je druhý spojující bod, ústřední svaz „Rozhledů“. O něj jako most visí opřeny: jednotná stavba, jednotný útvar. Ještě slovo k politické barvě „Rozhledů“ — jak alespoň jsou etiketovány v našem opentleném a distinkcemi jako armáda odlišeném publicistickém táboře. „Rozhledy“ mají barvu strany „pokrokové“. Slovo zní, pravda, málo určitě, sytá a pregnantně — je vyvětralé příliš — neurčitě smytá a splynulá je tato vlajka — ale zboží, které veze, je jadrné, tučné, zralé a vonné. Z povšechného podání metody, jakou si vedou, vysvitlo to, doufám, již určitě. Neběží jim o nic než o moderní, životní a živelné *obsahové* pojmání, prohloubení, vyjasnění a propagování všech bolavých otázek. Jsou v podstatě kritické a syntetické. O jednotné, vážné a vroucí pojetí a vyjasnění života právě běží. Nazírají jej sceleně, sociologicky a hromadně, bez falešného okrojování a dětinského popírání široce, objímavě a přístupně.

Nechci zde podle odborů třídít a vypočítávat jednotlivé studie, úvahy a články. Jen v hrubých nitích a jen nejdůležitější z nich registruji sem tam s chudou glossou. „*Sociální účinky práva římského*“ (od p. dra H.) charakterisují individuální egoismus římsko-právního systému, jak nám dnes po studiích Iheringových je patrný. Pečlivě demonstruje a dovozuje p. dr. *Choc korporativní povahu samosprávné obce*. Životní, mízovitá a skutečně reálná jest úvaha *O úkolech lidové strany na Moravě*. Dějinnou i ideovou strukturu pokrokové strany podává p. dr. M. v *Listu z nejnovější historie vnitřního našeho života politického*. Z kulturně filosofických studií zvláště p. F. V. *Krejčího V době obratu*, obírající se posledními proudy ethickými, náboženskými a idealistickými, maluje fysiognomií doby a společnosti neobyčejně jistě a hotově, jako p. *Vašálko v Herbertu Spenceer a anarchismu* dovedl pěkně individualistický ráz tohoto filosofa a spekulativně osvětlil tak i anarchismus. Snad podrobnější analýsa filosofických otců jeho Bakunína, Stirnera a Nietzscheho nedá na sebe dlouho čekat. Literární studii silně kulturně a sociálně podbarvenou napsal p. *Váňa: Satirik Jonathan Swift*. — Kritika umělecká a vědecká má v listě stálou rubriku. Přinesla práce každým coulem dokonalé, jako na př. p. *Krejčího* rozbor Mrštíkovy „Santy Lucie“. Moderní metoda pozitivní kritiky projevuje se tu všude plně a šťastně. Jsme konečně jednou hony cesty daleko od kritiky filologicky hnídopišské nebo esteticky dialektisující a distinguující dle genrových kriterií. Kritika takto nazíraná, pojímaná a prováděná jako zde je skutečně umělecká a spekulativní dílo, obtížné a nesnadné, které předpokládá stejně mnoho vzdělání jako talentu a vrozené vlohy, psychologické introspekce i umělecké a tvůrčí sly a zkušenosti. Stálý divadelní referát vede p. F. X. *Šalda*. Napsal zejména obšírné rozbor domácích prací, Svobodova „Útoku zisku“ a Šimáčkova „Jiného vzduchu“. V nich postupuje analýsou sociologickou a podává útvary kritiky hromadné a organické. Jiný oddíl „Rozhledů“ nadepsaný *Z duševního ruchu za hranicemi* sleduje soudobé kulturní proudy ciziny. Z Anglie charakterisuje p. *Váňa* procítěně lidový křesťanský a niterně vroucí ráz poesie *Wordsworthovy*; z Německa podal miniaturní obraz

p. *Krejčí*, o francouzských ethických, novokřesťanských a symbolických hnutích s malou prohloubeností a znalostí píše p. T., italský přehled opatřil p. *iv*. Zejména o *symbolismu* napsal p. T. několik kritických naivností a jinde neznalostí, které se dají těžko vyložit a odpustit. Ovšem názor jeho o „dekadenci“ je směšně pohodlný. Vidí v ní „nemoc“ — dokonce „národní“, nám Čechům nebezpečnou nemoc — jak píše v jedné kronice — chorobu — snad asi jako tyfus — nebo (abychom zůstali ve sféře psychologické) spleen? V těchto listech (v p. *Šaldově* studii o Boreckého „Rose mystice“, čís. 1. a 2., 1894¹) bylo již vyloženo, co bezmyšlenkovitě frázovitosti kryje se v této vulgární a nepřesné metafoře. Co je dekadence? *Světový názor kulturní a historický*, — názor, který po stránce filosofické má analogii třeba v pesimismu, po stránce umělecké třeba v realismu a po stránce kulturní třeba v primitivismu — nic víc, nic míň. *A ten jest oprávněn jako každý jiný*, poněvadž odpovídá jistým jevům a faktům života, které jsou realita. Lze jej kritisovat, — ale popírat ho prostě a vykřikovat jej za zhoubný pro náš rozvoj, pro národní naši organizaci, jak činí p. T. v uvedené kronice, je nemyslivé a žalostné. Dekadenti jsou lidé, kteří v opaku k ustálenému a povrchně anthropomorfisujícímu názoru vidí v tak zv. úpadku, t. j. v porušené a rozvolněnější již organizaci společenské právě vrchol kultury a umění, projevy podstatně individuální a vybrané. Sami pak přejali některé prvky z tohoto stylu kulturního a uměleckého — tedy ze stylu t. zv. dekadentního — který však sami pokládají naopak za *renesanční* — užívajíce slova dekadence jako běžného terminu vlastně *ironicky* a *na ruby!* Jim t. zv. dekadence — t. j. stav, jinými takto obyčejně zneuznávaný a odsuzovaný — je *vrcholem* kultury — a obnova jeho ne — novou dekadenci, nýbrž renesancí. Dekadence jest, opakuju, světový názor a jako takový v naší organizaci národní stejně oprávněný jako třeba realismus nebo pesimismus. Vykládá-li jej někdo za národní nebezpečí, nevzal si poučení z posledních dob, kdy vykřikovali u nás — není tomu dávno — pesimismus nebo skepticizmus nebo realismus za národní nebezpečství. Stojí na témže stanovisku, které zaujímají odpůrcové „Rozhledů“, a je ve vnitřním odporu s jejich snahou, methodou a cílem. Pojímat organismus národní na jedné straně tak tuze kolektivně a na druhé tak cukrově křehce (bázeň, že by jej mohl filosoficky nebo jiný názor rozbít!) — je směšná antinomie. Pojímat „dekadentního“ filosofa nebo umělce také za — dekadentního *člověka*, je zcela prostě absurdní. Prospěch národního organismu žádá jen jedno — *celé opravdové lidi* — ať jsou distinkcemi spekulativními cokoli: idealisté, realisté, symbolisté, pesimisté, skeptikové, mystikové či novokřesťané — vše jedno. Ba, naopak, přímo lze říci, že dokonalý organismus, odlišený organismus (a dokonalost je právě v stále rostoucí odlišenosti) společenský tyto spekulativní rozdíly *přímo žádá a předpokládá!* Jako z umění nelze vylučovat na př. fantastiku nebo sugesci a sen — poněvadž jsou to psychologické *reality* —, stejně a analogicky je tomu v organizaci společenské, národní, stánné.

1 - [Viz Kritické projevy 1, str. 406—421.]

Pro sociologa jen jedno je při dekadenci význačné: že je to filosofie *aristokratická*, filosofie či umění *individualistní*. A tu jsme u vlastního smyslu dekadence: ona jest jedním *pólem* života jako komunismus, demokratismus je pólem druhým. Žádný není sám život celý — nýbrž jen jeho mez. Mezi oběma bije a žije se život. *Jedinečnost*, *individualismus* je na straně jedné, *hromadnost*, *typičnost* na straně druhé. Život z obou je složen, oběma je zbarven. Mezi námi někteří — a k nim i náležel pisatel těchto poznámek — více k individuální filosofii směřují, jiní více k hromadné. *Ale proto obojí stejně jsme nitrem jednotní a spojení* — obojí jsme *společenštlí, sociální; i jedineční a karakterní* („aristokraté“) i *hromadní a typičtí* („demokraté“). Ibsen, *tento básník sociální po výtce*, je *zarputilý individualista*, „anarchista“, „aristokrat“. *Ale proto naprosto není nelidový*, — *naopak*, vzpomeňte, co chce pastor Rosmer na Rosmersholmu, tento aristokrat, šlechtic a individualista po výtce — symbol a zástupce samého básníka: s hradu sestoupit a do kraje jít, mezi lid jít a všechny učít a povznášet a *ze všech* — *šlechtice, individua, karaktery, jedince a bohy zformovat!* Vzpomeňte i, co praví Renan v předmluvě k „Filosofickým rozpravám“: *Lze milovat lid s filosofií aristokratickou a lze jej nenávidět s filosofií demokratickou*. V tom jest jádro otázky. Pan T., doufám, nebude již nyní pokládat dekadenty za zhoubu a nebezpečí národní organisace, jako nepokládá, tuším, naše idealisty, optimisty a idylisty z „Osvěty“ nebo „Národních listů“ za její prospěch a výhodu! V té věci přáli bychom si tedy filosofičtější, prohloubenější, myslivější i důslednější pojmání a souzení. Jen tak dostojí „Rozhledy“ svému úkolu — stvoření moderního myšlení a cítění u nás.

Rozhledy politické, sociální, hospodářské, finanční, zdravotní, školské i kulturní („kronika“ z naší doby) — drobnější a aktuální — všechno bystré, přehledné, účelné, silné a svěže většinou psané — naleznete v každém čísle. A nad to ještě *beletrii* — a zajímavou beletrii soudě po prvních pěti číslech! Pan Pelcl postupuje tu zase svým zvláštním od jiných listů odlišným způsobem. Ty starají se především o *hojnost materiálu*, který předkládají čtenáři — obmezují se jeho spotřebou, stravitelností, vkusem — běží jim o to, aby byly plné jesle a žlaby. Pan Pelcl počítá naopak na *labužníky* literární, na čtenáře myslivé, které chce poučit o moderních methodách a cestách uměleckých, které chce informovat. Beletristické ukázky právě jsou v „Rozhledech“ takto programové, názorné a účelné. Udávají čtenáři tón mladého našeho umění, zasvěcují ho do jeho snah, jsou *experimentální* pro umění i obecnostvo. Všecko psychologické naše poznání poměru mezi autorem a obecnstvem právě zdůvodňuje tuto experimentálnost. Ona je nutná k vyvinutí vzájemnosti, k navození popudů a vnímání, k zachycení sugestivních vlivů a navázání nití, které se musejí mezi oběma stranami spřísti. Těmito malými, drobnými, výraznými ukázkami navazuje se tento styk, namlává se obecnstvo, dráždí, nítí, podpaluje jeho zvědavý zájem. Všecka sugestivnost preludií, napětí a očekávání otevřených předstíní a pootvěřených vchodů, lázeň mléčného polosvětla tekoucího skleněnými stropy a prýšticího z polokleslých portiór — je tu zužita ve výbornou vychovatelskou

účelnost. Nebyly ovšem všechny ty ukázky dokonalé, scelené, harmonické, úměrné, umělecké. Někde snad byla jen umělecká předstíní a maskovaný pouze, dekorativně nadhozený a ilusivně klamající portál — k vlastním uměleckým sálům — které neexistují. Nechci kritizovat v detailech. Pp. *Svoboda* a *Sova* podali verše, pp. *Karásek*, *Karel Červinka* a pí *Růžena Svobodová* prózu. Poslední je celá, zhuštěná, rozzpívána, krásná a světlá hlava umělecká. Její *Smutek života* je práce magnetickými duševními proudy k vzletnutí napojená, vzdušná přelívaným hudebním světlem vnitřního nazírání psychologického, vzbouřená v citové resonanci jemných suchých desek houslových — v rozšířených vlnách zákona hromadného z nitra jedince jako z bodnuté rány vyplynulá. V pí Svobodové přihlásil se o slovo hotový, výrazný, vysoký umělec, čistý a svůj. A víc než umělec — veliký básník. Pí Svobodová neposkytla veřejnosti trapného divadla tápání ve tmách, hledání, obtížného vypsívání a zdokonalování se. Ona nepíše a nepsala napodobené experimenty, falešné, hubené, udýchané a křečovité vyhané originality, *pohodlné* „studie“ (!?) podvědomé a nervosně patologické podrážděnosti pocitové — pohodlné a snadné proto, že *všecka kontrola, všecka optika* je tu naprosto vyloučena — ty „studie“ bez obrazů a bez poesie stejně jako bez ideí a psychologie — bez formy i bez stylu, poněvadž *styl* nedělá ještě bizarní a chaoticky neodlišený, neodstíněný nakupený, bez výběru a třídění ze všech koutů jako smetí smetený *slovník* — všechno to, co charakterisuje tak žalostně jednu část hnutí, které počívá samo sebe jako výlučně „moderní“ nebo dokonce — jaké nepochopení! — jako symbolické. Pí Svobodová přišla hotová a celá. Letos uveřejnila práce, které dovolují a vyzývají přímo tento soud — práce organické, zákonné a scelené jako *Ztroskotáno* (Světozor), *Na písčité půdě* (Niva) a *Roznesené pavučiny* (Vesna). To jsou průhledné, vzácné, horské hlatě čisté v zákonném typickém lomu, v dešti světla a blýskání jisker. První, co upozorní na sebe v jejích pracích, je zvláštní, nový, reliéfní a citově podzdvížený způsob, jakým vidí fyzický svět, místa a osoby, jakým pozoruje a jakým je vyvolává. Je neobyčejně prudký, pohnutý a ořesený jako u některých polorealistických, polocitových (humoristických nebo melancholických) povídkářů a malířů pérem nebo rydlem, Dickens a Gogola. Není týž, je jiný, rýze svůj — jen pro psychologický typ, pro vytvoření kritéria tak určuju, pro ilusi názoru a vyvolání. Ona nepozoruje suše, ale vzníceně s komentářem citu, s jeho podloženým zájmem. Ona vyvolává melancholický národ stínových figur malých českých měst s podivnou složenou vrstvou hnutí a rozkladu, s tmavým a blátivě vlhkým zápachem zvrhlostí, surovostí a směšností, určených, analysovaných a hybných jako rozkladavé svalové preparáty. Ony žijí zvláštním životem uměleckým v jejích pracích. Ke zvláštnímu uměleckému účelu. Totiž pro *humor* ve filosofickém básnickém smyslu slova. Co je humor? Náзор světový, básnická kritika světového řádu. A právě tak pojímá jej pí Svobodová. Touto cestou postupuje. Velikou čistotou vzepjatou hořící duši, mučené srdce nebo trpící rozum obklopí všednostmi, nepatrností, hloupostí, surovostí, bizarními a lhostejnými pošetilostmi. Tam,

kde se láme duše, kde umírá nebo trpí, — vyběhne takový směšný prázdný dutý stín a zahoupá se na tragickém napjatém provaze krise. Nazval bych postup ten humorem *lhostejnosti*. Je to kritika tragičnosti. Prázdná, necitelná lhostejnost zvyšuje a stupňuje tragické a kritisuje společenský, světový, vesmírový řád. Jiný postup jejího humoru je *melancholický* (jako typ bych uvedl „Roznesené pavučiny“). Tu žijí směšné a ubohé figury, barokní a bizarní jako zapomenuté a opuštěné zbytky zhaslé, dohořelé, beznadějně uplynulé minulosti, jako její zapomenuté, odplynulými, dávno jinde přelitými vodami vyvržené hniјící trosky. Krása, velikost a smutek minulosti, zápasu a touhy, všecko vážné, těžké a slavné života je kritikou vysmáno v takové bolestné křeči opadlých vod, opadlého poznání — zbývající ošklivosti, nudy a baroknosti. Hořko života, jeho toku a přehající stínovosti — kritika bolesti, nicoty a prachu — její vydrážděná jako mrak po všem rozlitá melancholie marnosti a ilusí — to je filosofický podklad humoru pí Svobodové, poměr barokního a pítorského malebného k citovému, tragickému a zákonnému lyrismu, k jeho niternému toku a rytmu nesoucímú loďovou stavbu celé práce. Z jevového drobného, bizarního a vnějšího, mezi ním a pod ním žije duše, nitro, srdce. Iluze životnosti je tak neúplnější, sociologie života nejsytější v pracích pí Svobodové. Zvolna odlišuje a odstíňuje se v tomto toku a převratu síť zákonného a niterného, zvolna, ale neústupně a stále pevněji psychologickou introspekci, která nemá co do čistoty u nás soka — zrcadlením a vyzářováním — vzlétá očištěným, mocným, pružně kovovým letem celá práce k ideovému a myšlenkovému. Je to stoupání, obzírání, skladnost. Malé vedlejší síly svádějí se v ústřední a vyšší. Všednost, malichernost, směšnost nebo surovost, bolest, útlak, utrpení svádí se v zákony psychologické, ethické, očišťují se v tragickém a velikém. Život sám je souzen ze sebe. Odhalován ve spekulativně svojí podstatě. Z těch malých, drobných lidí dostane se básnička ke konci vysoko v lyrismus zákonného postupem samého života, postupem odkrytí podkladů, *prohloubením nitra, vyžitím* i utrpení i násilnosti samým procesem a rozvojem. Psychologické prohloubení je tu úžasné. Postřehnutí nitra do posledních sítin a rozvětvení. Tok a pohyb, světlo a zpěv, záměna plynulosti a tepla, citu a vůle, síly a lásky tvoří a skládá tu čistotu rytmu a vzdálenou průhlednost přesně měřící, všechno třídící a všechno odhadující perspektivy. Je to *svět hodnot*. Svět stvořený. Svět nový, umělecký. Dílo myslitele, básníka, tvůrce. Z prvků reality cestou citění, roztavením a napojením zákonů vlastní duše, rozsvícením a provanutím tvořivého dechu, potopením do živých vod *vniterného, ryze a výlučně vniterného* — vzniká toto dílo. Teplý dech vyzářeného nitra visí a stojí jako světlý oblak kolem hlav autorčinných, koupe je a halí v magnetické živé, zjitřené, parami olejů napojené ovzduší scelené nálady. Plovou v ní, žijí z ní, pijí z ní život. Mléčná, parnatá, kouzelně měkká, rozprchle rozcitlivělá, čistá, hudební, slavně těžká, slzami napojená a proniknutím podstaty jako pohlčená a uspalá je tato scelující — slavně těžká a vážná a těžce meditativná — nálada, tento vzdušný, steskem napojený, nehybně jako lehký vzduť stojatě nesený smutečný závoj rozestřený oblak.

A širá nekonečná, do kosmu problémy svými promítnutá, život od člověka ku hvězdě objímající, nesoucí a zrcadlící jest ideová kompozice, světelný tok rozzpívaných, spuštěných vod představivosti, citovosti, reflektivnosti i ideovosti těchto prací.

Březen, 1894